

AVRUPA GEZİNTİSİ: BİR ŞİR'İ HAYAL ÜZERİNE TAHLİL DENEMESİ

Pelin GÖRGÜLÜ*

Öz: Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945) Edebiyat-ı Cedide'nin en önemli nesir ustası olarak kabul edilmiştir. Edebi hayatına şiir ve çevirilerle başlayan yazar, Servet-i Fünun dönemi edebiyatına yön veren isim olarak karşımıza çıkar. Gezi yazılarını süsleyerek hikâyeleştirmeyi okuyucuya sunmayı seven Halit Ziya, Bir Şir'i Hayal adlı kitabının ilk altı hikâyesinde Şadan'ı Avrupa'da gezintiye çıkarır. Tabiat ve çevre gözlemiyle, hayal ile hakikat arasında okuyucuya bir perspektif oluşturur. Bu çalışmada Halit Ziya'nın Türk edebiyatındaki yeri ve edebi anlayışı irdelenerek yazarın Bir Şir'i Hayal adlı eserinde yer alan Yolda Bir Çiçek, Bir Küçük Hatıra, Ormanda Seyran, Bir Seyahat Sahifesi ve Seyahat Defterinden adlı hikâyelerin tablili yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, hikâye, tahlil, Türk edebiyatı.

A European Tour: An Essay on the Analysis of the Book "Bir Şir'i Hayal"

Abstract: Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945) is accepted as the most important prose master of Cedide Literature. The author, who started his literary life with poetry and translations, appears as the name that directs the literature of Servet-i Fünun period. Halit Ziya, who likes to present the storytelling by embellishing his travel writings, takes Şadan on a tour in Europe in the first six stories of his book Bir Şir'i Hayal. It creates a perspective for the reader between imagination and reality, with the observation of nature and the environment. In this study, Halit Ziya's whereness in Turkish literature and his literary understanding will be examined and the stories named "Yolda Bir Çiçek (A Flower on the Road)", "Bir Küçük Hatıra (A Little Remembrance)", "Ormanda Seyran (A Walk in the Forest)", "Bir Seyahat Sahifesi (A Travel Page)" and "Seyahat Defterinden (From the Travelogue)" from the author's book "Bir Şir'i Hayal" will be analyzed.

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, story, analysis, Turkish literature.

Giriş

Halit Ziya Üzerine Genel bir Değerlendirme

Halit Ziya Uşaklıgil, Türk edebiyatının önemli roman ve hikâye yazarlarından biridir. Ömrünü İstanbul'da ve İzmir'de geçiren yazar iyi bir öğrenim görür. Küçük yaşlardan itibaren edebi türlere ilgi duyan Halit Ziya, tek Türk öğrenci olarak devam ettiği Fransız okulunda dil öğrendikten bir takım tercüme yapmaya başlar. Bu tercüme, şiirden romana, piyesten fen bilimleri yazılarına kadar birçok türü içinde barındırır. Asıl ününü Tevfik Fikret'in de gayretiyle Servet-i Fünun dergi kadrosuna

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Ankara. E-posta: :pelingorgulu@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-0070-8020

katılmasıyla yakalamıştır. Dergide ününe ün katan *Mai ve Siyah*(1896), *Aşk-ı Memnu*(1898) gibi eserlerini tefrika halinde yayımlamıştır.

Kendi dönemine damgasını vurmuş Halit Ziya Uşaklıgil, edebi eserleriyle Servet-i Fünun edebiyatına yön vermiş, o döneme karakteristik bir özellik kazandırmıştır. İlk edebi türlerinden itibaren yüzü Batı'ya dönüktür. Batı edebiyatıyla yakında ilgilenmesi, kendinden sonraki kuşaklara örnek olmasına vesile olmuştur. Batılı türlerle erken yaşlarda ilgilenmiş, çeviriler yapmış ve düzyazı tekniğinin üzerinde durmuştur. Eserlerinde roman türüyle alakalı okuyucusuna şu bilgiyi vermiştir:

“Hikâye bir vakanın tasviri imiş! Hayır değil... Şimdi hikâye bir vakanın tasviri olmaktan ziyade bir hissiyat levhası addolunuyor.

Hikâyede tafsilat vakadan az yer tutmalı imiş!... Bu da yanlış Bu söz dünyada hiçbir sahib-i aklın vukuuna ihtimal veremeyeceği birçok teselsül-i vakayı-i garibeden mürekkep, türlü türlü sirkatlerden, cinayetlerden, intiharlardan bâhis olan safsata-âmiz masallar hakkında söylenebilir. Gerek hayaliyundan olsun gerek hakikiyundan; hikâyenüvisanın eserlerine zemin ittihaaz ettikleri tedkik-i ahval-i ruh esas-ı mühimi ancak tafsilat ile hallolunabilir” (Uşaklıgil 2018: 23-24).

Halit Ziya'yı incelemek aynı zamanda “Edebiyat-ı Cedide” ‘ye de ışık tutmaktır.Halit Ziya Uşaklıgil, yaşadığı dönemin özelliklerini olduğu gibi eserlerine yansıtan bir aydındır.. Eserlerinde, özellikle düzyazılarında Servet-i Fünun neslinin ruh hali, bu dönemin bakış açısını da yansıtmaktadır.

Yazarın sanat hayatının büyük bir kısmının II. Abdülhamit Devri istibdadına denk gelmesi, eserlerine formunu vermesinde büyük rol oynamıştır: *“Çağdaşlaşmanın hararetlı taraftarları ve Tanzimât devri yazarlarının hürriyetçi düşünceleri ile beslenmiş olan bu gençler, elbette, devrin bu ağır havasından bunaltıyorlardı”* (Akyüz 1995: 89). Halit Ziya'yla beraber dönemin aydınları da dönemin ağır havasında siyasi bir söylemde bulunmamak için kendi his ve hayal dünyalarına yönelmişlerdir.

Halit Ziya kendi hayal dünyasını temel alarak romanları ve hikâyeleriyle ismini edebiyat dünyasına yazdırmıştır. Batı edebiyatı standartlarına uygun, teknik açıdan sağlam, çevre betimlemeleri ve sağlam işlenmiş diliyle eserleri ön plana çıkar. Batı'ya dönük bir edebiyat haliyle yazarın anlatılarında modern bir yaşam tarzını da beraberinde getirmiştir. Halit Ziya o dönemde Türk cemiyetinin Avrupalı yaşam tarzını benimsemesini takdirle karşılar. Bunun için okuyucusunu eserleriyle teşvik eder. Halit Ziya'nın önce *Mai ve Siyah*'ta orta halli bir aileyi, sonra *Aşk-ı Memnu*'da batılı tarzda yaşayan bir ailenin yaşamını vermesi buna en uygun örnektir.

Hikâyeleri de en az romanları kadar ün yapmış Halit Ziya, metinlerinde diğer eserlerinde olduğu gibi geniş tasvirlerle yer vermiştir. *“Halit Ziya'nın büyük hikâyeleri, romanlarda olduğu gibi Ahmet Mithat Efendinin eserlerinden farklı bir tarz ve üslûp ile kaleme alınmıştır”* (Huyugüzel 2006: 354). Realist anlayışla hikâyelerini yazan Halit Ziya, çağdaş toplumun sunumu, karakterler, çevre ve tabiat çerçevesinde anlatılarını oluşturmuştur. Yazar konu seçimlerinde gözleme dayalı edebi ürünler vermesi tercih etmiştir.

Edebiyat dünyasında realist yazarlar, fiziksel çevreyi ve gerçekleri en ince ayrıntısına kadar gören bir bakışla incelerler ve ayrıntılı bir biçimde tasvir ederler. Ancak, insanın iç dünyasına dair gerçeklikleri incelemek için yazarın ‘*muktedir, müdekkik, hassas bir hakîm*’ olması gereklidir.

Halit Ziya'nın hikâye temaları, hayal-hakikat ikilemi, hayal kırıklıkları, bireylerin hayalleri ve bu unsurların gerçekleştiği geniş çevre ve tabiat tasvirlerini içerir. Tasvirleri, anlatı kişinin ruh halinin anlaşılmasında araç olarak kullanır. Tasvirleri geniş tutar. Böylelikle hikâyenin doğru bir şekilde anlamlandırılmasını sağlar. Bu çalışmada Halit Ziya'nın tasvirlerinden yararlanarak 1914 yılında yayımlanan *Bir Şi'r-i Hayal* adlı hikâye kitabının tahlili yapılacaktır.

Bir Şi'r-i Hayal

1. Anlatıcı

“*Anlatıcı(narrator), romancının hikâyeyi anlatırdığı, romancı ile okuyucu arasında bir ara kişidir. Anlatıcı, romanda geçen tüm olup biteni, kişileri, davranışlarını, düşünce, duygu ve hayallerini, çevreyi, mekânı, zamanı; kısaca romanda bulunan her şeyi okuyucusuna aktaran, sunan kişidir*” (Çetin 2012: 103). Bu bilgiler ışığında incelenen hikâyenin temeli, bir anlatıcı ve hikâye kahramanı Şadan'dan ibarettir. Hikâyenin başlangıcında ve sonunda Halit Ziya kendisini gösterir. Vakayı başlatır ve bitirir. Onun haricinde ise kurguyu anlatan kişi Şadan'dır.

Şadan yaşadıklarını anlatırken Halit Ziya hiçbir şekilde müdahalede bulunmaz. Vaka kurgusu Şadan'ın anlattıklarıyla ilerler ve çeşitlenir:

“ - Oh! Ne iyi ettin, bir bilsen! Sana anlatacak o kadar çok şeyler var ki....
diyordu.

Dinlemeye her zaman hazır olduğumu dostlarım içinde en ziyade tecrübe eden Şadan idi. En ziyade onunla bizim iki kabiliyetimiz birbirinde hoşnut olurdu: Benim dinlemeye tahammülüm, onun söylemeye meftuniyeti[hevesi]...”
(Uşaklıgil 2006: 15-16).

İncelenen hikâyelerde öznel anlatıcı tipi kullanılmıştır. Öznel anlatıcı vakayı kendi inanışlarına, davranış kalıplarına göre değerlendirir. Hikâyenin merkezi kişisi Şadan, iki yıllık Avrupa macerasında gezip gördüğü yerlerin kültürünü, çevreyle olan ilişkisini gözlemleri sonucunda okuyucuya aktarır. Bunu yaparken kendi değer yargılarını da göz önünde bulundurarak öznel tasvirler yapar. *Yolda Bir Çiçek* adlı hikâyede şu cümlelere rastlanır:

“- Oh! Bu ne memleket!... En güzel göllerden, en yüksek dağlardan, en latif derelerden mürekkebe bir bedayi mecmuası [güzellikler koleksiyonu] gibi hilkatın [Yaradanın] Avrupa'ya ihda[armağan] eylediği bu memleket!... Onu gördükten sonra tabiatı sevmemek, yalnız bir kere görmekle gözlerinin içinde mülevven (renkli) bir hatırayı her dakika taşımamak mümkün değil. Öyle bir hatıra ki, gözlerin ta içinde mayesi (temeli) beyaz ve yeşil bir cevher, bir elmas içine gömülmüş bir zümrüt şeklinde kalsın ve bundan beyazdan yeşile kadar bütün renkler silsilesi [dizisi] uçarak gözlerinizi doldursun. O beyaz dağlar, güneşin nâdir, ziyaretlerinden dargın duran o yeşil ve sakit göller; daha sonra bu güzel tabiatın ötesine berisine medeniyetin harika saçan ellerinden avuç avuç atılmış çiçekler: Şurada bulutların arasında tırmana

tırmana çıkan bir katar (tren), beride göllerin sâkit sularını okşayarak süzülüp giden mini mini bir vapur, ta ileride yeşil sularda titrek aksini seyredan latif bir kasabacık, uzaklarda serseri bir bulut parçasına dumanlarını üfüren ince ve zarif bir fabrika bacası... Bu memlekette tabiat ve medeniyet nasıl birbirine yaraşmış!" (Uşaklıgil 2006: 26-27).

Alıntılanan paragrafta betimlenen durumlar kişiye göre değişen nitelikler ve ayrıntılardır. Betimlenen öğeleri her insan farklı şekilde algılamaktadır. Şadan'ın duyguları ve düşünceleriyle nesnelere form bulur.

İncelenen altı hikâyenin anlatım biçiminde anlatma yöntemi görülür. Şadan gezip gördüğü yerleri kendi kanalıyla anlatır. Halit Ziya, hikâyeyi Şadan'ın tecrübesinden dinler. Halit Ziya, yer yer dâhil olarak anlatıya renk katar. *Bir Seyahat Sahifesi* adlı hikâye bahsedilen aktarım yöntemine örnek gösterilebilir:

"Bu Floransa'ya muvasalatımın (gelişimin) beşinci günü olmuştu. Görüyorsun ki her ikimiz de mukaddemeleri çabuk geçmiştik. Bu günden sonra ben artık kocasının yanında uzak seyranlardan bahsediyordum. Chateau de Vinciliana, Monte Olivedo, Villa Carecci birer birer şehir haricinde birer cevalana vesile [gezintiye sebep] oluyor, o her defasında 'Oh! Ne güzel'... diyor ve kocası her defasında bana karısının refakatini teklif ediyordu. Ekseriyet üzere (Genellikle) bu seyranlar fiile çıkarılmayan tasavvurlardan [uygulanmayan düşüncelerden] ibaret kalırdı, biz şurada burada avare [başboş] kuşlar gibi dolaşır, eve avdet etmeye acele ederdik" (Uşaklıgil 2006: 60).

2. İçerik

İncelenen; *Yolda Bir Çiçek, Bir Küçük Hatıra, Ormanda Seyran, Bir Seyahat Sahifesi, Seyahat Defterinden* adlı hikâyelerinin temelini Şadan'ın iki yıllık Avrupa seyahatinde yaşadığı maceralar oluşturur. Şadan'ı Erenköy'deki evinde ziyaret eden arkadaşı, Şadan'ın anlatacaklarını merak eder. Şadan konuya girizgâh yaparak gerekli ortamı oluşturur. Öncelikle gittiği yerlerden bahseder. Şadan, tecrübe ettiği mekânların tasvirlerini yapar. İlk kez karşılaştığı kültürleri kendi deneyiminden yola çıkarak yorumlar. Daha sonra da bulunduğu yerlerde kadınlarla olan münasebetinden bahseder.

Yolda Bir Çiçek'de, Şadan'ın İsviçre'de kaldığı süre boyunca yaşadıkları anlatılmıştır. İsviçre'nin demiryolları, kültürü, yaşadığı maceralar, Şadan'ın anlatımıyla form bulur. Şadan, İsviçre'de misafirhanede kalır. Burada çalışan genç bir kıza âşık olmuştur. Bu nedenle konaklamasını bir gün daha uzatır. Fakat kıvrıkcık saçlı genç kız, Şadan'ın beğenisine karşılık vermez:

"*Yok bu kadar ilerledikten sonra neticeyi de vereyim. Her şeyden evvel kulaklarının ismetine (masumluluğuna) dokunmaktan ihtiraz ederek [çekinerek] gecenin saat onundan tam on birine kadar olan zamanı hazfedelim. Fakat aşağıda misafirhanenin asma saati on biri çalarken eğer dikkat erbabından [dikkatli] biri oralarda hazır olsaydı, odamdan beyaz bir gölgenin çıktığını görürdü. Artık odamı sürmelememeye bir sebep de kalmadığı için kapıyı yavaşça kapadım, sürmeledim, kendi kendime; 'Evet, bana bu dünyada bu küçük kasabadan geçmiş de onun temiz misafirhanesinin temiz yatağında bir*

gece yatmamış denmeyecek, hitabesiyle(sözleriyle) yatağıma girdim” (Uşaklıgil 2006: 33).

Bir *Küçük Hatıra*'da Şadan Paris şehrinde. Yağmur şehrin sokaklarını ıslatırken aklına İstanbul ve İstanbul'daki sevgilisi aklına gelir. Geriye dönüş tekniği kullanılarak anlatılan hikâyede Şadan, Paris'te bulunduğu süre içerisinde Doğu-Batı medeniyeti karşılaştırması yapar. Vatan özlemi, sevgili hasreti gibi konulardan bahsetmiştir:

“ Şark levhası[gençlik ve şiir dolu güneş manzarası] yaldızlı bir fırça ile lacivert bir hâre [kumaş] üstüne işlenmiş gibi titreyerek canlanıyordu... Birden o hülya teması (rüya seyri) söndü, yine gözlerimin önünde bu gündüzden bir gece icat eden siyah sema gerildi. Ve Paris'in, ahenin [demirden yapılmış] yolları üstünde yuvarlanan azim, müthiş bir katar [tren] gürültüsüne benzer gulgulesini[gürültüsünü], bu hayat ve nümayiş [gösteri] uğultusunu boğup susturmak isteyen bir inat ile iri iri yağmur damlarının bitmez tükenmez sükûtunu gördüm” (Uşaklıgil 2006: 38).

Fransa caddelerinin izini taşıyan *Ormanda Seyran* hikâyesinde Şadan'ın deneyimlediği karşılıksız aşk anlatılmıştır. Ninette Şadan'ın Fransa'da kaldığı evin kapıcısının kızıdır. Henüz toy denilebilecek bir yaşta olan Ninette, Şadan'a ilgisini belli etse de karşılığını bulamaz. Hikâyede Ninette için “*çocuk*” ifadesi kullanılmıştır:

“Biçare Ninette!... dedi. İşte dikkatle bakılacak bir sima[yüz]! Paris'in iki kaldırımı arasında açılmış, yarın beş dakikalık bir zevk için geçenlerden biri tarafından koparılacak yahut rikkatsiz [kaba], merhametsiz ayaklar altında çiğnenerek çamurlara düşecek bir çiçek... Kim bilir, şimdi ne yapıyor? Dördüncü katın üç numaralı odasının önünden geçerken bir vakitler bir istihza [alay] ve şeytanet kahkahası içine karıştırarak: ‘Muhterem Efendi!’ dediği şarklıyı tahattur ediyor mu ? Şarklı!...” (Uşaklıgil 2006: 44).

Bir Seyahat Sahifesi'nde, Şadan İtalyan bir kadınla yasak aşk yaşar. Floransa'da yaşadığı bu aşktan tiksindir. Çünkü birlikte olduğu kadın evlidir. Bu yasak aşkı kadının kocası yakalamıştır. Aldatılan adama merhamet eder: *“Arada bir kocasından bahsederdik. ‘Bilir misin? düşündükçe acıyorum, bu kadar safderunluk nihayet merhamet [acıma hissi] veriyor.! Derdim ve artık bu biçare zevce [kocaya] derin bir merhametle acıyordum. Ben bundan bahsettikçe o güler, cevap vermek istemeyerek susardı”* (Uşaklıgil 2006: 60-61). Tecrübesini arkadaşına anlatarak bir daha böyle bir şey yaşamayacağını kendisine yineler.

Seyahat Defterinden adlı hikâyede olay Napoli'de geçer. Şadan Napoli'de gezip gördüğü yerleri tasvir ederken misafirhanelerinde kaldığı, kimsesiz yaşayan Lina ve Liza ile aralarında geçen konuşmayı paylaşır. Lina ve Liza'nın anneleri erken yaşta vefat etmiştir. Babaları ise eşi vefat ettikten sonra kızlarını manastıra yerleştirip ortadan kaybolmuştur. Şadan bu acıklı hikâyeyi öğrendiği andan itibaren çok etkilenir.

“Bugün akşama kadar bu iki kardeşi düşündüm. Bunları bana böyle düşündüren şey, şüphesiz, sokağa düşmüş olmakla beraber bu çiçeklerin saf ve pakize [temiz] görünmeleriydi. Kendi kendime: ‘Böyledirler!’ diye bir kat'i hüküm(kesin karar) veremiyordum; yalnız bu sarı gözlü masum tebensümlü

kızların üzerinde öyle bir şey vardı ki, bana böyle olmaları lazım geleceğine kanaat etmek için arzu veriyordu” (Uşaklıgil 2006: 68).

İncelenen hikâyelerin vaka zamanı iki yıllık bir süreci kapsar. 1800’lü yılların sonuna denk gelen bu zaman aralığında Şadan, Avrupa seyahatinde şehirden şehire, ülkeden ülkeye geçerek yaşadıklarını aktarır. Beş hikâyede de anlatıcı, yaşadıklarını özetleme yoluyla okuyucusuna aktarır. Şadan yaşadıklarının hepsini anlatmaz “*Dolayısıyla nesnel zamana paralel olan olaylar, vaka zamanında daraltılmış olarak sunulur*” (Çetin 2012: 130). Şadan kendisini dinleyen arkadaşı için önemli olabilecek durumları tasvirlerle süsleyerek anlatır.

Anlatının bütünü oluşturulan en önemli hususlardan biri de mekândır. “*Mekân, vaka zincirinde ifade edilen hâdiselerin sahnesi durumundadır*” (Aktaş 2002: 127). Bu tanımdan hareketle mekân, anlatının gerçekleştiği sahne olarak tanımlanabilir. Kurguyu oluşturan en gerçek hususlardan biridir. Bu bakımdan anlatıcı, olayları doğru bir şekilde aktarabilmek için mekâna ihtiyaç duyar. Yazar mekânı kullanırken anlatı kişilerinin varoluşsal durumlarını da yansıtmıştır. Realizm etkisinde olan Halit Ziya, diğer eserlerinde olduğu gibi incelenen *Bir Şi’r-i Hayal* adlı eserinde de olayların geçtiği mekânı gezip gördüğü yerlerden seçmiştir. Şadan’ı bu konuda görevlendiren gezdirdiği yerleri ona anlatır.

Yolda Bir Çiçek adlı hikâyesinde Şadan’a İsviçre’yi anlatır. İsviçre’nin doğal güzellikleri, inşaları ve kaldığı misafirhane bu hikâyede mekân olarak belirtilir:

“Yolumuzun üstünde İtalya ile İsviçre demiryollarını rabteden [bağlayan] Saint-Gothard Geçidi var. Bunu meskût [söylemeden] geçerek hikâyeye başlamak bence büyük bir fedakârlıktır. Rica ederim, bu mürüvvet [sevinç] dikkatten mehcur [uzak] kalmasın. İnsanların dağları delerek, uçurumları aşarak burada kazdıkları tüneller, kurdukları köprüler; bütün o yüz binlerce senelerin sükûtunda, kuşların bile barınamadıkları o vahşet ve mehabetle [heybetle] dolu kar yığınlarının uykusu içinde düdüğünü öttürerek, dumanlarını püskürterek etrafın asırlık sükûnuna istihzasını [alayını] serpererek geçen katarları uçurmak için vücuda getirdikleri harikalar hep hikâyeye mümkün olduğu kadar geç başlamak üzere kullanılacak vesilelerdir ki işte hepsini feda ediyorum, bütün bu şeyleri aynıyla insanı on altı dakikada adem vehmi [yokluk düşüncesi] içinde o uzun tünel gibi sözümün macerasından hazfederek [konuşmamın içinden çıkararak] seni birden sabahleyin- işte böyle bir geceye benzeyen haziran sabahı- İsviçre’de küçük bir kasabaya atıyorum” (Uşaklıgil 2006: 28).

Bir Küçük Hatıra’da mekân Paris’tir. Yağmur yağdığı anda Paris’te bir kafede bulunan Şadan, o anda gözünün önüne İstanbul’u getirir. Haliç, Boğaziçi zihninde canlanır. İstanbul ile Paris’i karşılaştırır. Yağmur yağduğunda sokaktaki insan manzaralarını gözlemler.

“*Bazı saatler olurdu ki, mesela, bir akşamüstü Cafe de la Paix’de otururken Paris’in bu en güzide (seçkin) halk mecrasından(yolundan)türlü girdaplar çevirerek akıp giden beşer [insan] dalgalarını, eteğini zarif bir vaz’ [hareket] ile kaldırıp seken bir Paris kızını yahut üç dört arabanın arasında inanılmaz bir çeviklikle kıvrılıp kayan bir bulvar adamını seyrederken birden o dakikada köprüde, mesela bir bahar cuması havanın güzelliği renk renk*

halkı Boğaziçi'ne, Haliç'e dağıtmak üzere iken, o köprüyü, alay alay akan canlı çiçeklerden mürekkep taşkın bir nehir haline getiren zamanlarda, işte değil, bir ihtiyaç idi, ki tatmin edilmemekle beni hasta ederdi. O zaman özlerimin önünde şuh, şâtır [cilveli] akan Paris'i silip kaldırmak ve bunun yerine Köprü'yü o harap ve fersude [yıpranmış] köprüyü, fakat benim memleketimin köprüsünü, ruhumun aşinası [tanıdığı] o renk renk halkıyla beraber Köprü'yü görmek için gözlerimi kapardım” (Uşaklıgil 2006: 36-37).

*Ormanda Seyran'*da seçilen mekân yine Paris'tir. Bu hikâyede ön plana çıkan unsur mekândan çok Şadan'ın Ninette ile yaptığı konuşmalardır. Onun vakit geçirdiği korunun tasviri şu şekildedir:

“Koruda bizden başka kimse yoktu, ara sıra yaprakları hışırdatan bir iki serseri kuş, otların üstünden havai birer birer çiçek gibi koparak kırık kırık hamlelerle güneşten kaçan kelebekler, öteden beriden ormanın sakin köşelerinde esrar [sırlar] arayan birkaç ziya hattı; daha sonra bu sükûn âleminin üzerine avuç avuç taze kahkahalardan çiçekler serpen Ninette...” (Uşaklıgil 2006: 50).

*Bir Seyahat Sahifesi'*nde Şadan İtalya'dadır. Bu hikâyede mekân tasvirinden çok vaka kurgusu üzerinde durulmuştur. Olaylar kapalı mekânda geçer. Yer verilen tek mekân tasviri şudur:

“Floransa'da on beş günlük ikametime en ziyade sâlih [uygun] bir yer olmak üzere Arno Nehri'nin kenarında bana tavsiye olunan bir eve gitmiş idim. Burası öyle bir yer idi ki, daimi müstecirlerinden (devamlı kiracılarından) başka muvakkat [geçici] misafirlere verilecek odaları da vardı. Evi beğenmedim. Yaz mevsimlerinde hemen kuru denecek kadar suyu çekilen bu nehir hiç hoşuma gitmedi. Bana gösterilen odadan memnun görünmeyerek çıkıyordum” (Uşaklıgil 2006: 56).

Alıntılanan paragraftan da anlaşıldığı üzere Şadan beğendiği yerlerin tasvirini uzun uzun anlatır. Beğenmediği yerleri ise bütün açıklığıyla anlatır fakat bu mekânların üzerinde fazla durmaz.

Napoli, *Seyahat Defteri'*nden adlı hikâyenin geçtiği yerdir. Şadan Napoli'ye hayran kalmıştır. Kimsesiz kardeşler olan Lina ve Liza'yı burada tanımıştır. Bundan dolayı da Napoli onun zihninde epey yer etmiştir. Kişilerden etkilenen Şadan aynı zamanda konakladığı, gezip gördüğü yerlerden de diğer duruma paralel olarak etkilenir. Napoli'yi betimleyiş biçimi şöyledir:

“Düşünüyorum da Napoli'den; dünyanın en latif(hoş) bir seması altında, en güzel körfezi kenarında, Vezüv yanardağının dumanlı tepesine karşı kurulan; İtalya'nın geçmiş hayatına tercüman olan dolaşık sokaklardan, dar mahallelerde kara yığınları şeklinde kümelenmiş karanlık pencerelerle birbirine yapışmış binalardan müteşekkil(oluşan) orta çağdan yadigâr kalmış eski mahalleleri etrafında yeni açılmış geniş caddelerle, yüksek ve müferrih kâşanelerle (ferah evlerle), geniş ve güneşle tutuşan rıhtımlarla yeni teclid olunmuş [ciltlenmiş] bir eski kitaba benzeyen bu garip şehirden kalbime yaşayacak hatıra olarak kalan şeyler ne Pompei Harabeleri, ne eski eserler nümunegâhı [müzesi], ne de Capo di Monte Köşkü'dür. Napoli'den ayrılrken

hatıra olarak bir yağın mercanla iki sima [yüz] götürdüm” (Uşaklıgil 2006: 63).

İncelenen hikâyelerin kişiler kadrosuna bakıldığında çok da geniş bir kadro görülmez. Her hikâyesinde bahsedilen şahıs sayısı iki veya üç kişidir. Anlatıda olayın merkezi kişisi Şadan’dır. İki yıllık Avrupa seyahatinden yeni dönen Şadan’ı arkadaşı ziyaret eder. Birbirinden farklı kadınlarla yaşadığı maceraları anlatır. Anlattığı vakaların arkadaşının zihninde daha iyi yer edebilmesi için çevre ve tabiat tasvirlerine sıkça yer verir.

Yolda Bir Çiçek adlı hikâye kurgusunu iki kişi oluşturur. Şadan ve misafirhanede tanıdığı, ismi verilmeyen on sekiz yaşında esmer ve kıvrıcık saçlı genç kız arasında geçen durumlar aktarılır. Aralarında belirli bir vaka geçmez. Şadan’ın genç kıza olan hayranlığı anlatılır.

Bir Küçük Hatıra’da belirli bir şahıs kadrosuna rastlanmaz. Şadan sokak manzarasını okuyucuyla paylaşır. Bu manzarada sokaktan geçen kadınlar, çocuklar anlatılır. Bu kişilerle de Şadan’ın diyalogu yoktur.

Ormanda Seyran adlı hikâyede Ninette isimli Parisli genç kıza rastlanır. Şadan’ın kaldığı evin kapıcı dairesinde oturan Ninette, on altı yaşlarında genç bir kızdır. Şadan’ı sever, onun etrafında yer almaya çalışır fakat Şadan ona yüz vermez.

Bir Seyahat Sahifesi’nde Şadan evli bir kadınla ilişki yaşar. Kadının eşi onları yakalar. Yaşadığı bu yasak aşktan kendisi de tiksindir. Şadan bu olayı anlatırken şahısların ismini vermez. Bir müddet sonra bulunduğu yerden ayrılır ve olayı geride bırakır.

Seyahat Defterinden adlı hikâyenin şahıs kadrosunu üç kişi oluşturur: Şadan, Lina ve Liza. Şadan bu iki kız kardeşten çok etkilenir. Onların yüzündeki saflık ve sevecenlik, hâl ve hareketleri şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ben bir tarafa, onların ikisi karşı karşıya oturdular. Lina dirseklerini sofraya dayayarak, Lina ekme kabuğundan koparılmış bir parçayı beyaz dişlerinin arasında çatırdatarak çorbayı bekliyorlardı, sonra yemekler tevali ettikçe [birbiri ardına geldikçe], iki kardeş iki tarafımda bulunmuş oldular ve saçlar hafifçe gevşeyerek, başa iğnelerden bir ikisi düşerek, gözler denizin kırmızı dalgalarında kaybolmuş, buracıktaki... Bana o kadar yakın ki, nefeslerini duyuyordum... Gecenin ziyalı semasından (parıltılı gökyüzünden) yağın sevda nefesleri altında hafif bir müterennim nesim [hafifçe fısıldayan bir rüzgâr] gibi bir sesle rüyalar veren bir beste mırıldanıyorlardı” (Uşaklıgil 2006: 71).

3. Dil ve Üslup

Halit Ziya Uşaklıgil, dili ve üslubuyla Servet-i Fünun neslinin edebi özelliklerini taşıdığı görülür. İncelenen hikâyeleri de dâhil hemen her eserinde şairane üslubu terk etmez. Yazar, yapay olarak nitelendirilen Arapça Farsça tamlamalarla beraber, aralarda Fransızca kelimeler kullanır. Halit Ziya hikâyelerinde devrin dilinden çıkarak kendi dil formunu oluşturur. Yazarın dil formunu irdelemek aynı zamanda onun edebi metinlerinin anlaşılmasını mümkün kılar.

Bu bilgiler ışığında Halit Ziya'nın eserlerindeki dilinin oldukça ağır olduğu söylenebilir. Servet-i Fünun nesli, siyasal konulara devrin gereği uzak durur. Bu uzaklık Halit Ziya'da derin bir boşluk yaratır. Yazar bu boşluğu eserlerinde ağdalı dil kullanarak kapatmaya çalışır.

İncelenen hikâyelerinin tamamında ağır bir üslup, şairane bir tavır gözlemlenir. Tema seçiminde olduğu gibi yazar üslup seçiminde de realist bir anlayışı benimser.

Yolda Bir Çiçek adlı hikâyede Şadan'ın şen şakrak tavırları üslubuna da yansımıştır. Onun şen şakrak tavırları kullandığı dile de yansımış, kelimelerini coşkulu ve içten bir üslupla sıralamıştır: “*Dudaklarını ısırarak, mini mini gözlerini süzerek bu temizlik fikrini teyit etmek(doğrulamak) istiyor; sonra o içinde şeytanlar oynayan gözleriyle bana bakıyordu. Onların vaadlerle dolu [ümit dolu] manası öyle celi ve sarih [anlaşılır] idi ki birden karar vererek bağırdım*”(Uşaklıgil 2006: 32).

İlgili metinde konuşma dili kullanılsa da Osmanlıca kelimelerin yoğun olarak kullanımı belirir. Yazar devrin üslubu gereği sanatkârane bir anlatımı tercih eder. Böylelikle kendi düşüncelerini kelimelerle süsleyebildiği kadar süsler.

Bir Küçük Hatıra'da yazar kendi devrinin edebi kaynaklarına yönelir. Hikâyede olay örgüsünün ön plana çıkmadığı görülür. Bu durum da yazarın geniş tasvirlerle, yönelmesine neden olur. Uzun, devrik ve tamamlanmamış cümleler, ön plandadır: “*Ben gülüyordum, çapkın kız potinlerinin ucuna basarak, söylemek istediği şeyi bütün bu halktan, kulenin cehenneminden saklamak isteyerek kulağıma kadar yükseldi, gözlerimizin önünde dikilen cehennemden fesat veren bir şeytanı gibi...*” (Uşaklıgil 2006: 42).

Ormanda Seyran'da olay örgüsünün ön planda olduğu söylenebilir. Yazar da vaka kurgusunu okuyucuya anlaşılır bir biçimde aktarabilmek için sade kelimeler ve duru bir anlatım kullanır.

“*Ekmek, peynir, soğuk kızartma, bir avuç siyah üzüm, mini mini bir şişe şarap; buna bir kutu balıkla, biraz daha ekmek, biraz daha şarap, biraz daha bir şeyler ilâve ederek [ekleyerek]; onlar da bir küçük paket olurdu, gider bir sahra köşesinde, yahut bir ormanın dibinde... Hayır, hayır, orman değil, ormanlar tehlikelidir, değil mi?*” (Uşaklıgil 2006: 48).

Bir Seyahat Sahifesi'nde yazarın üslubu diğer hikâyelerine nazaran serttir. Burada yaşadığı yasak aşkı anlatırken tasvirleri de aynı sertlikten etkilenir. Üslubu dramatiktir. Anlatıcı kendisiyle çatışma halindedir. Duygu ve düşünceleri birbiriyle çatışır. Şadan zaaflarını, güçlü yanlarını, eksiklikleri bir bütün halinde yaşadığı durumları kendi yorumunu da katarak olduğu gibi paylaşır: “*-Ben de!... dedi. Evet ben de öğrendim, birden aldatılan bu koca hakkındaki merhamet bir nefrete inkılâp etti(dönüştü). Onu az kaldı boğacaktım. Hatta inanır mısın? Bu nefretten o kadına da bir hisse isabet ediyordu(düşüyordu)*” (Uşaklıgil 2006: 62).

Seyahat Defterinden adlı hikâyede Fransızca kelimelere rastlanır. Halit Ziya'nın anlatılarında sıkça kullandığı yabancı kökenli kelimeler, incelenen hikâyede de kendisini gösterir. Böylelikle yabancı kelimeleri de kullanarak okuyucuya düşünce üslubunu aktarmaya çalışır. Düşünce üslubunda Şadan, düşüncelerini doğrudan paylaşır. Hüküm verme, kesinleştirme ifadelerini kullanır:

“Bir saniyelik rü’yet [hayal] içinde bu yatakta şu iki gür saçlı kızın başlarını yan yana, ferih ve müsterih [ferah ve tatlı] rüyalarla uyuyor gördüm. Evet, bu yatak böyle olmalıydı. Bu yastıklarda başka bir baş uyumamalı, bu iki masum nefese bir üçüncü nefes iştirak etmemeliydi(ortak olmamalıydı). Onlar her gece birbirine : ‘Buona notte Liza!’ ‘Buona notte Lina!’ demeliler ve bu iki kardeş başka dudaklar görmeyerek öpüşüp uyumalılardı” (Uşaklıgil 2006: 72).

Değerlendirme

Servet-i Fünun döneminin önde gelen yazarlarından biri olan Halit Ziya Uşaklıgil, sanat anlayışıyla, verdiği eserlerle bu dönemin edebi kimliğini olduğu gibi yansıtır. Devrin karamsar ve içe dönük ruh halleri onu bireysel konuları ön plana almasına vesile olur. Anlatılarının siyasi ve toplumsal konulardan uzak olduğu görülür. Metinlerindeki hikâye kahramanlarının psikolojik tahlilini, kahramanların içinde bulunduğu tabiat ve çevre betimlemelerini büyük ustalıklarla yapmıştır.

Halit Ziya’nın edebi anlayışını incelenen *Bir Şi’r-i Hayal* adlı eserinde görmek mümkündür. Yakın bir arkadaşı Şadan’ı Erenköy’deki yalısına görmeye gelir. Avrupa’da geçirdiği iki yılı büyük bir hevesle arkadaşına anlatır. Eser on altı küçük hikâyeden oluşur. Şadan’ın Avrupa macerası ise beş hikâyeden oluşur. Dolayısıyla hikâyenin ana karakteri Şadan’dır. İsviçre, Fransa ve İtalya’nın çeşitli kentlerinde bulunan Şadan, burada gezip gördüğü yerleri, tabiatını, inşaları tanıştığı insanları şairane bir üslupla aktarır.

Anlatılar, anlatma yöntemiyle okuyucuya aktarılır. Aradan belirli bir süre geçtikten sonra yaşadıklarını kendi açısından anlatan Şadan, anlattıklarına diyalog katarak anlatımı pekiştirir.

İncelenen hikâyelerin genelini içerdiği bahsi geçen Avrupa şehirlerinin tabiatı ve çevresi anlatılmıştır. Şadan her hikâyesinin başlangıcında bulunduğu mekânla ilgili okuyucuyu bilgilendirir. Aynı zamanda geniş tasvirlerle, kişilerin fiziksel özelliklerine ve psikolojik tahlillerine uzunca yer verir.

Hikâyelerin dil ve üslup yapısı Servet-i Fünun edebiyatının karakteristik özelliklerini taşır. Realizmin etkisiyle yazar kişiliğini anlatılarda gizler. Okuyucu ile roman kahramanını baş başa bırakır. Sanatkârane, ağır ve ağıdalı dil incelenen hikâyelerinin tamamında görülür. Yazar, Arapça-Farsça kökenli uzun tamlamalara yer vererek anlaşılmasız olmayı seçer. Yer yer yabancı kökenli kelimelere de ayrıca rastlanır. Fransız dilinin cümle yapısını incelenen metinlerde görmek mümkündür.

Kaynakça

- AKTAŞ, Şerif (2002). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKYÜZ, Kenan(1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İstanbul: İnkilâp Kitabevi.
- ÇETİN, Nurullah (2012). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Yayınları.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk (2006). “Halit Ziya Uşaklıgil”, *Servet-i Fünun Edebiyatı*, 311-391, Ankara: Akçağ Yayınları.
- UŞAKLIĞİL, Halit Ziya(2006). *Bir Şi’r-i Hayal*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- UŞAKLIĞİL, Halit Ziya(2018). *Hikâye*, İstanbul: Dergâh Yayınları.